Harmonizáció

Helyzetkép a büntetés-végrehajtási jogalkalmazásról

A bűnözés elleni küzdelemhez hozzátartozik a büntető felelősségre vonás folyamatában, a tágabb értelemben vett büntetőeljárásban, a büntetések, a büntetőjogi intézkedések és a legsúlyosabb jogkorlátozással járó büntetőeljárási kényszerintézkedések végrehajtása is. Ez szorosan kapcsolódik a büntető igazságszolgáltatáshoz, amelynek folyamatában az előző szakaszok (nyomozási, ügyészségi, bírósági szak) adják létét és befolyásolhatják hatékonyságát. Nélküle parttalanná válna az egész büntetőeljárás. A büntető igazságszolgáltatás jelenlegi helyzete és a vele szemben támasztott követelmények közötti különbség megszüntetése minden részterületet is érintő reformmal oldható csak fel.

A nemzetközi kötelezettség-vállalásainkból származó harmonizációs jogalkotási problémák megoldása, a büntető igazságszolgáltatási rendszer reformja és a magasabb és alacsonyabb rendű jogszabályok közötti diszharmónia megszüntetésének időszakában egyre több, a gyakorlati igényekkel is kapcsolatos büntetés-végrehajtási jogi tanulmányra van szükség.

Egységes egész

A bíróság határozatában elrendelt és törvényben meghatározott büntetés, intézkedés – lényegét, tartalmát képező – jogfosztó, illetve jogkorlátozó mivolta akkor realizálódik, amikor a végrehajtásra kerül sor, midőn egy büntetés, büntetőjogi és büntetőeljárási intézkedés tartalmától függően valakit ténylegesen börtönben, fogdában tartanak, avagy elveszik a gépjárművezetői jogosítványát, a foglalkozása gyakorlásához szükséges iratokat, kitiltják vagy kiutasítják valahonnan és eltiltják más alapvető jogaitól.

A büntetés-végrehajtási jog a végrehajtásban résztvevők feladatait, jogviszonyát szabályozva teszi teljessé a büntető felelősségre vonás folyamatát; megtartva szoros kapcsolatát a büntető anyagi és eljárási joggal – funkciójára, a szabályozott joganyag terjedelmére, valamint tárgyának és módszereinek sajátosságaira figyelemmel – önálló jogágazatnak tekintendő.

Megalapozott törekvés, hogy a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás befejezéséig tartó folyamatot, mint egységes egészet vizsgáljuk; mint olyant, amely

a társadalommal összeütközésbe kerülőt hivatott a társadalomba újra visszavezetni, ott elismertetni éppen a társadalom védelme érdekében.

A büntetőeljárás folyamatában egymáshoz szorosan kapcsolódó szakaszokról van szó, amelyek közül bármelyik szerepének – így a büntetés-végrehajtásének is – az elhanyagolása, a kapcsolódás lazulása, a többi szakasz és az egész folyamat hatásfokát rontja.

„Hiába az anyagi jog tudományos művelése, a büntetésről vallott teóriák kidolgozása és hirdetése, a kiszabás elveinek kidolgozása, ha minden elképzelések megbuknak a diszfunkcionális végrehajtáson" – fogalmazta meg már a múlt század első felében *Deák Ferenc*, ügyészi tapasztalatait rögzítve a büntető végrehajtás jelentőségét méltatva.

A tudományfejlődés-elmélet tisztázta minden emberi tudás paradigmatikus előfeltételezettségét, és kizárólag csak ebből kiindulva valós értelmezhetőségét. A börtönügy XIX. századi tudományos feldolgozásának is voltak történelmi előzményei. Előtte Amerikában is hangsúlyozták már, hogy a börtönök szervezetétől és igazgatásától függ az egész büntetőrendszer sikere, az ítélet csak forma, aminek tartalmat a végrehajtás ad (Livingstone). Nagy érdeklődést keltettek iránta hazánkban a reformkor képviselői. Már száz éve is a magyar büntetés-végrehajtásnak a korabeli nemzetközi szakirodalomban jó híre volt, mert az akkori legújabb elképzeléseket tartalmazta.

A büntetés-végrehajtási tevékenység során is az alkotmányos alapelveknek és alkotmányos jogoknak,a nemzetközi emberi jogi követelményeknek érvényesülniük kell. Ezt magas színvonal, a gyakorlati igényeket kielégítő, segítő büntetés-végrehajtási jog képes szolgálni. Világszerte korszerűbb és hatékonyabb, humánumot szolgáló büntetés-végrehajtást szorgalmaznak. Az új orientáció főbb elemei: a törvényesség, az egyenlőség, a jogállamiság fokozott követelménye a büntető felelősségre vonás egész folyamatában. A törvényesség és humanitás követelménye jelentős mértékben fejleszti a büntetés-végrehajtási jogot. Az emberi és állampolgári jogok iránti igény ott a legerősebb, ahol az állam a legsúlyosabban korlátozhatja ezeket, a büntető jogszabályok végrehajtása során. A büntetés-végrehajtás nem lehet az önkény eszköze, mindig a törvények betartásával kell teljesítenie funkcióját. Szempontja a társadalom védelme, de szempontja a végrehajtás során a bűnelkövető védelme is a társadalom haragjától, a hatóságok megtévedt tagjainak önkényeskedésétől.

A büntetés-végrehajtási jogban olyan alapelvek fogalmazódnak meg, mint *az állampolgárok törvény előtti egyenlősége, a humanizmus, az igazságosság, a büntetés végrehajtásának differenciálása és egységesítése, a személy védelmének és az alanyi jogok szabad gyakorlásának elve, a jóhiszeműség és a kölcsönös bizalom elve, a joggal való visszaélés tilalma, az anyanyelv használatának joga stb.*

A büntetés-végrehajtási jog szabályozása tükrözi a végrehajtás hatálya alatt álló és a végrehajtást végző személy kapcsolatának jogi tartalmát, a végrehajtással érintett jogi helyzetét, a törvényességi garanciákat. Nem a bűnözés, a bűnelkövetés a tárgya, hanem az elítélt és a végrehajtási szerv közötti jogviszony.

Az ún. szkeptikus-realista felfogás több más törekvéssel együtt (pl. a szabadságvesztés ultima ratió jellege, tartalmának

csökkentése stb.) a személyiségkárosító hatás mérséklését, a börtönviszonyok humanizálását tette központi kategóriájává. Indítéka a totális börtönfelfogás kritikája. Két igénynek kell megfelelnie: az egyik a társadalom biztonsághoz való joga, a másik a fogvatartott emberi méltóságának tisztelete.

Alapvető egyetértés alakult ki a büntetés-végrehajtási politika három lényeges irányát illetően. Nevezetesen a szabadságvesztés-büntetésnek a szabadságtól való megfosztásból kell állnia a büntetéshez többletként hozzáfűzött kényszer vagy szenvedés nélkül, a büntetés-végrehajtásnak a bűnelkövető újbóli beilleszkedését kell céloznia, a büntetés-végrehajtási rendszernek és tevékenységnek eközben biztosítania kell az ember alapvető jogait.

Az elítélt a büntetés-végrehajtási szervekkel *büntetés-végrehajtási jogviszonyba* kerül, mert a büntetés végrehajtására, az intézkedés foganatosítására hivatott szerv és a kötelezett közötti viszonyt a jog szabályozza, ami egyben csak a jog révén létezik. Amikor a büntetés-végrehajtási jog bizonyos önállóságát hangsúlyozzuk; látnunk kell ugyanakkor azt is, hogy intézményei, rendezési elvei jórészt azért olyan jogviszonyok másolatai, amelyek egészen más életviszonyokon alapulnak.

Harmadik pillér

A büntetés-végrehajtási jogot már századunk elején *Finkey Ferenc* a büntetőjogtudomány olyan önálló ágának tekintette, amely a büntetési és megelőzési intézkedésekkel foglalkozik. Finkey munkássága nyomán is a börtönügy jogtudománnyá vált. Elismerten uralkodó felfogás Nyugat-Európában, amely a büntetés-végrehajtási jogot az anyagi jog és eljárási jog mellett harmadik jogterületnek tekinti a bűnügyi jogon belül, a büntetés harmadik pilléreként említi.

A jogállamiság eszményének – amely a polgári demokráciákban huzamosabb ideje átszövi a jogrendszert – jelszavával történt a magyar jogrendszer, a büntetés-végrehajtási rendszer felülvizsgálata. E munkának valamennyi büntetés és büntetőjogi intézkedés végrehajtását fel kell ölelnie, hiszen mint büntetőszankciók, egészet alkotnak, tágabb értelemben vett közös céljuk is van, csak az egész rendszer figyelembevételével lehet választ kapni arra, hogy mely részterületeken szükséges javítani. A büntetés-végrehajtás szervesen hozzátartozik a büntető felelősségre vonás folyamatához, az ítélet kihirdetésével, írásba foglalásával csak az azt meghozó bírónak, bíróságnak és a vádat képviselő ügyésznek ér véget az eljárás. Mindenki másnak nagyon is folytatódik. Így az elítéltnek, a védőjének, a bv. bírónak, a bv. felügyeleti ügyésznek stb. A penitenciális jognak is meg kell kapnia a feladata szerint neki járó rangot.

A büntetés-végrehajtási jog a fő- és mellékbüntetések, a büntetőjogi intézkedések, a büntetőeljárási törvényben felsorolt, szabadságkorlátozó kényszerintézkedések végrehajtását, annak előkészítését és megkezdését; a szervek és személyek feladatait; a végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzetét (jogait és kötelességeit), a társadalomba való visszavezetésének, illetve beilleszkedésének módszereit; a jogok és kötelességek érvényesítésének módját (büntetés-végrehajtási eljárás) szabályozza. Magyarországon a büntetés-végrehajtási jog a rendszerváltozás óta jogi szakvizsga tárgya lett (e vizsga eredményes letétele nélkül nem lehet senki bíró,

ügyész, ügyvéd, jogtanácsos, közigazgatási jogász stb.), 1994-től pedig a legtöbb jogi karon kötelező egyetemi diszciplína rangjára emelkedett.

Viszonyítási pontok

A jogállamiságból fakadó követelmények teljesítése hazánkban a nemzetközi emberi jogi egyezményekhez – köztük a *„Kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni egyezményhez"* – történő csatlakozás szükségszerűen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási jogi alapelveknek, rendelkezéseknek a hazai büntető jogszabályokban történő megjelenését, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését. A jogharmonizáció folyamata a büntetés-végrehajtási jog fejlődésében is meghatározó változást eredményezett. A jogszabályi változások közül jelentőségére figyelemmel kiemelést igényel a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. számú tvr. (Bv. tvr.) rendelkezéseit korszerűsítő 1993. évi XXXII. tv., amely a büntetés-végrehajtás szabályozásában figyelembe vette az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai büntetés-végrehajtási szabályokra vonatkozó ajánlásait, valamint az ENSZ Minimum Szabályait. Rendelkezései közül garanciális jelentőségére tekintettel meg kell említeni, hogy a nemzetközi követelményrendszerrel összhangban határozta meg a fogvatartottak jogi helyzetét, a félszabad végrehajtási rendszer egyes elemeit hasznosítva lehetővé tette a börtönben, illetőleg a fogházban végrehajtandó szabadságvesztés esetén enyhébb szabályok alkalmazását (evsz.), ezáltal enyhítve az elítélt személyi szabadságának korlátozását. A korábbiakhoz képest szélesebb körűvé vált a fogvatartottak panaszjoga, általános lett a bírói út igénybevételének lehetősége, bővült a speciális büntetés-végrehajtási jogviszonyban a bírói hatáskör. A vállalt nemzetközi kötelezettségek részei a magyar jognak, így a magyar bv. jognak is, amit az Alkotmánybíróság konkrét kérdésben hozott döntésével megerősített. Megjegyzem, hogy a bv. jog művelői, a bv. joggal foglalkozók körében ez nem volt kétséges. Ahogy nincs Európában egységes büntetőeljárási jog, ugyanúgy nincs egységes büntetés-végrehajtási jog sem. Jól kivehető, hogy a kontinentális modellben egy-egy intézményre nézve rajzolódik ki az ún. európai trendhez való idomulás.

A részletes végrehajtási szabályok kidolgozásának folyamatában 1996. október 1. napján lépett hatályba a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet (Bv. Szabályzat), amely a büntetés-végrehajtási intézetek számára meghatározó jelentőségű. Komoly előrelépést tükröz a fogvatartottak fegyelmi felelősségéről szóló 11/1996. (X. 15.) IM-rendelet.

A jogszabályi változások közül ki kell emelni a rendőrségi fogdák rendjéről szóló, a 12/1996. (VI. 28.) BM-rendelettel módosított 19/1995. (XII. 13.) BM-rendeletet (fogdarendelet), amely jelentős előrelépést eredményezett a rendőrségi fogdákban fogvatartottak jogi helyzetében. A nemzetközi előírásoknak megfelelően tartalmazza a fogvatartottakkal kapcsolatos emberséges bánásmód, az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelményét, a kínzás és az azzal egy tekintet alá eső magatartás, valamint a hátrányos megkülönböztetés tilalmát.

Új rendelkezések

A rendeletek a jogalkalmazók széles körét érintik, néhány új rendelkezésre a változás érzékeltetésével, ha szinte csak példálózóan is, de ki kell térni.

A Bv. tvr. 116. § (1) bekezdése értelmében az előzetes letartóztatást bv. intézetben a tárgyalás előkészítése során hozott határozatig az ügyész rendelkezése alapján és annak megfelelően kell végrehajtani. A Bv. szabályzat 234. § (1) bekezdése kimondja, hogy az előzetesen letartóztatott bv. intézetbe történő befogadásának a bíróság végzése alapján kiállított értesítés mellett az ügyészi, illetve bírói rendelvény is feltétele, ennek hiányában az intézet a befogadást megtagadhatja. A nyomozás törvényességi felügyeletét ellátó ügyésznek ezért minden olyan esetben, amikor a fogvatartottnak a rendőrségi fogdából bv. intézetbe történő átszállításáról határoz, ki kell állítania a befogadáshoz szükséges rendelvényt is, ami újabb törvényességi garanciaként értékelhető. Nyilvánvaló, ha bírósági szakban van az ügy, akkor nem ügyészi rendelvény kell.

A rendőrségi fogdák befogadóképessége korlátozott. A hétvégeken gyakran több személyt is őrizetbe kell venni. Előfordult, hogy a megyei rendőr-főkapitányság vezetője az ügyészség segítségét kérte ahhoz, hogy a hétvége előtt az előzetesen letartóztatottak egy része átszállítható legyen a megyei bv. intézetbe és így a fennmaradó helyen az őrizeteseket el tudják helyezni.

A fogdarendelet 18. § (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a zárkában csak a befogadóképességnek megfelelő számú fogvatartottat szabad elhelyezni. Ha nincs elég férőhely vagy nincs lehetőség a kötelező elkülönítésre, a fogvatartottat más rendőrségi fogdába kell átszállítani. A nyomozás törvényessége feletti felügyeletről és a nyomozás befejezése utáni ügyészi feladatokról szóló módosított 7/1989. Legf. Ü. számú utasítás 25. §-ának rendelkezése szerint az előzetes letartóztatást a nyomozás során addig kell rendőrségi fogdában foganatosítani, ameddig a gyanúsított kihallgatása és a vele kapcsolatos nyomozási cselekmények elvégzése már nem indokolja azt, hogy a letartóztatottat a fogdán tartsák. Arra tehát nincs lehetőség, hogy praktikus megfontolásból kerüljön sor az átszállításra. Ellenkező esetben az újabb nyomozási cselekmények elvégzése érdekében éppen a rendőrség részéről merülhet fel a gyanúsított rendőrségi fogdába történő visszaszállításának igénye, ami a fogvatartott nem kívánt mozgását eredményezné.

A rendelkezési jog gyakorlása olyan törvényességi követelmény, amelynek elmulasztása a büntetőeljárás eredményességét alapvetően veszélyeztetheti. Az ügyészi rendelvények meglétét, rendelkezéseinek végrehajtását rendszeres vizsgálataik alkalmával a bv. felügyeleti ügyészek a bv. intézetekben ellenőrzik. A jogszabályi változásokra figyelemmel indokolt a rendelvényt tartalmazó nyomtatvány-felülvizsgálat is.

Az ügyész rendelkezési jogával kapcsolatosak azok a jogszabályi előírások is (fogdarendelet 2. § (3) bekezdés, Bv. Szabályzat 243. §), amelyek a rendőrségi fogdán, illetve a bv. intézetben fogva tartott előzetesen letartóztatott részére súlyos beteg hozzátartozójának meglátogatását, valamint a hozzátartozója temetésén való részvételt az eljárás szakaszától függően az ügyész, illetve a bíró engedélyéhez kötik. Amikor a nyomozás törvényességi felügyeletét ellátó ügyész vagy a bíróság az

engedély megadásáról határoz, elengedhetetlen érdeklődni, előzetesen tájékoztatást kérni a fogva tartó szerv vezetőjétől arról, hogy az a környezet, ahová az előzetesen letartóztatottat kiengedi, nem jelent-e veszélyt a fogvatartott vagy az őt kísérő őr számára, illetve hogy a fogvatartott magatartása alapján nem kell-e rendkívüli esemény veszélyétől tartani. A döntést a kérelem indokainak, valamint az elmondottak mérlegelésével kell kialakítani.

A végrehajtási szabályok hiányában komoly jogértelmezési nehézséget okozott annak eldöntése, hogy a bv. intézetben fogva tartott előzetesen letartóztatott jogosult-e és milyen feltételekkel *távbeszélő* használatára. Az előzetesen letartóztatott jogainak felsorolása körében ugyanis a törvényi rendelkezés nem tartalmazza – eltérően az elítéltektől – a telefon használatának jogát. A törvényi rendelkezés azonban nem tekinthető taxatív felsorolásnak, csak egyes jogok nevesítését tartalmazza, így például ezek közül hiányzik a szabad levegőn tartózkodás jogának megemlítése is. Az új bv. szabályzat a kérdésben egyértelmű rendelkezést tartalmaz, amely szerint az előzetesen letartóztatott a védőjén kívül más személyekkel az ügyész, illetve a bíró engedélyével folytathat telefonbeszélgetést. Amikor a nyomozás törvényessége feletti felügyeletet ellátó ügyész vagy a bíróság az engedély megadásáról, illetve megtagadásáról dönt, fokozott gondossággal járjon el a büntetőeljárás eredményességének, valamint az indokolatlan jogkorlátozás elkerülésének együttes szem előtt tartásával. Hasonló körültekintéssel indokolt eljárni a rendőrségi fogdán vagy a bv. intézetben fogva tartott előzetesen letartóztatott hozzátartozóján kívül más személyekkel való kapcsolattartásának engedélyezése során is (Fogdarendelet 2. § (2) c) pont, Bv. szabályzat 242. §, 245. § (3) bek.).

Rendőrségi fogdák

A rendőrségi fogdák helyzetével kapcsolatban utalni kell arra, hogy a rendőrségi fogdákban foganatosított előzetes letartóztatás végrehajtása törvényességi felügyeletének a bv. felügyeleti ügyészekhez kerülése óta az ügyészség az elmúlt öt évben számos olyan fogdát záratott be, amelyek nem feleltek meg a minimális követelményeknek sem, emberi tartózkodásra alkalmatlanok voltak. Ennek is köszönhetően az országban lévő 109 rendőrségi fogdából jelenleg csak 87 üzemel. A legtöbb fogda több évtizeddel ezelőtt épült. A fogvatartottak megfelelő elhelyezése ezért a még működő fogdákban sem minden esetben megoldható. Általános probléma a zárkák nem megfelelő alapterülete, a természetes világítás, az elégséges természetes szellőzés hiánya, a tisztálkodási feltételek elégtelensége. A mai napig is előfordul, hogy azért kell egy fogda bezárását az ügyészségnek kezdeményeznie, mert az alkalmazott „küblirendszer" folytán a fogda hosszabb emberi tartózkodásra alkalmatlan, méltatlan és megalázó.

Előzetesek

1996. január 1-jén összesen 4229 személy volt előzetes letartóztatásban, ami kevesebb, mint 1995. január 1-jén (4690), viszont több, mint 1994. január 1-jén (3869). Az átlagosan mintegy 9100 főnyi jogerősen kiszabott szabadságvesztés- büntetését töltőhöz viszonyítva még mindig magas

Az előzetes letartóztatottak száma 1996. I. félévben a következőképpen alakult:

Időtartam	Előzetesen letartóztatásban lévők száma	Megoszlásuk aránya
1 hónapon belül	899	22,2
1–3 hó között	1688	41,7
3–6 hó között	1044	25,8
6–9 hó között	306	7,6
9–12 hó között	90	2,2
1 éven túl	20	0,5

arányt (46,47 százalék) jelentenek. Volt példa arra is, amikor ez több mint 50 százalék volt. A 6 hónapnál hosszabb ideje tartó fogva tartással járó ügyek közül nyomozati szakban volt (vádemelés még nem történt) 138, bírósági szakban 1372, együtt 1510 (35,71 százalék). Ugyanezen a napon egy évvel korábban 1115, két évvel korábban 692 előzetesen letartóztatott volt fogva 6 hónapnál hosszabb ideje. Csak bírói szakban 6 hónapot meghaladó időt az ügyek 23,23 százalékában lehetett regisztrálni, a többi esetben a kezdettől telt el ennyi vagy több idő.

Az előzetes letartóztatás elhúzódása a terhelt számára többlethátrányt jelent nemcsak emberi vonatkozásiban, hanem büntetés-végrehajtási jogi szempontból is. A felügyelet, őrzés szigorúbb, mint börtön- és fogház fokozatú elítéltnél, a kapcsolattartás ellenőrzött (kivéve a védővel való kapcsolatot), sőt az a büntetőeljárás eredményessége érdekében korlátozható (Bv. tvr. 118. § (2) bek. Be. 97. §). Ugyanakkor a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatékonysága ellen is ható tényező, hiszen az előzetes letartóztatás ideje alatt nem folyik, folyhat olyan jellegű reszocializáció, nevelőmunka, mint a jogerősen elítélt esetében.

A személyes szabadság fokozott tiszteletének szempontja minden bizonnyal az előzetes letartóztatás elrendelésének *szűkítése* irányában hat. Ez elsősorban a feltételek és az időtartam meghatározásában várható, valamint annak kifejezésre juttatásában, hogy kivételes intézményről van szó, ami punitív célokat nem szolgálhat.

Ugyanakkor a bűnözési adatok alakulásáról sem szabad megfeledkezni a létszám csökkentését remélve. A nyugat-európai államokban évtizedek óta rendszeresen növekszik a bűnözés. Magyarországon 1972 és 1992 között megduplázódott, 1995-ben pedig az 1971. évinek a négyszeresére nőtt.

Védőügyvéd

A védelemhez való jog gyakorlása csorbát szenved, amikor a védőként eljáró ügyvédek és az előzetesen letartóztatottak kapcsolattartása nem megfelelő. Így pl. a kirendelt védő nem tesz eleget az ügyben szükséges eljárási kötelezettségének és a fogva tartó intézetben nem keresi fel védencét. Előfordult, hogy csak a tárgyaláson találkoztak és így a védő az ügyre vonatkozóan érdemben már nem is tudta felvenni a kapcsolatot az előzetesen letartóztatottal. A Be. 51. §-a értelmében a védő köteles a terhelt érdekében minden törvényes védekezési eszközt és módot késedelem nélkül felhasználni, a terheltet a védekezés törvényes eszközeivel felvilágosítani, jogaira

kioktatni és a terheltet mentő, illetőleg a felelősségét enyhítő tények felderítését segíteni. A feladatát nyilván csak abban az esetben tudja megnyugtatóan ellátni, amennyiben az eljárás során folyamatos kapcsolatot tart a terhelttel. Sem a Be., sem más jogszabály azonban nem határozza meg részletesen a védő és a terhelt kapcsolattartásának gyakoriságát. Ezek azonban értelemszerűen következtek a védői feladattal szemben támasztható egyéb jogszabályi elvárásokból. A kirendelés esetére is vonatkozik az ügyvédi törvény 1. § (3) bekezdésének azon általános szabálya, amely szerint az ügyvéd köteles a törvényben és más jogszabályokban meghatározott jogait és kötelezettségeit legjobb tudása szerint érvényesíteni, illetve teljesíteni. A Be. 52. §-a értelmében, ha a védelem kötelező, a védő köteles jelen lenni a tárgyaláson, valamint a törvényben meghatározott más eljárási cselekményeknél. Amennyiben a védő a kapcsolatfelvételt az előzetesen letartóztatottal nem kezdeményezi, a kezdeményezés számos esetben az előzetesen letartóztatott részéről is elmarad, mert nem tudja ki a kirendelt védő, nem ismeri annak nevét és címét. A helyes eljárás, ha már a nyomozás során a nyomozó hatóság közli az előzetesen letartóztatottal, kit rendeltek ki védőjéül, egyben tájékoztatja őt a védő irodájának címéről is. A legújabb rendelvényeiken az ügyészek is kötelesek feltüntetni a védőt.

A védő kötelességének elmulasztása jogszabályban meghatározott következményeket vonhat maga után. Így például ha a védő szabályszerű idézése ellenére olyan ügy tárgyalásán nem jelenik meg, amelyen részvétele kötelező, és ha a terhelt nem választ más védőt, vagy véd[kirendelésére nincs lehetőség, a Be. 192. § (5) bekezdése értelmében a tárgyalást a védő költségére el kell halasztani. Ha a védő szabályszerű idézés ellenére nem jelenik meg a hatóság előtt és ezt alapos okkal előzetesen nem menti ki, vagy engedély nélkül eltávozik, a hatóság 500 forinttól 50 ezer forintig terjedő rendbírsággal sújthatja (Be. 113. § (1) bek. c) pont). Az az ügyvéd, aki az ügyvédi hivatás gyakorlásából eredő kötelezettségét vétkesen megszegi – az ügyvédségről szóló 14. § értelmében – fegyelmi vétséget követ el.

A védelemhez való alkotmányos jognak érvényesülnie kell, a végleges megoldást a kérdésben azonban olyan jogszabályi változás eredményezhetné, amely a kirendelt védő feladatainak részletesebb szabályozásával, érdekeltsége fokozásával biztosítaná a megnyugtató és jogszerű gyakorlat kialakulását.

Esetértelmezések

Előfordult, hogy a Legfelsőbb Bíróságra történő előállítás elmaradt, mert a Legfelsőbb Bíróságon kitűzött másodfokú tárgyalásra az elítéltet ugyan megidézte a Legfelsőbb Bíróság és megjelenésre kötelezte, viszont az intézetnek nem küldött megkeresést, hogy állítsa elő.

Az egyik előzetesen letartóztatottat átszállították egy másik rendőrkapitányságra, de a leveleit nem küldték tovább. Azokat több hónapos késéssel kapta meg.

Az őrizetben lévő fokozottan veszélyes személy megfelelő elhelyezését a rendőrségi fogdán nem tudták megoldani, ezért felmerült, hogy az előzetes letartóztatás elrendeléséig elhelyezhető-e a bv. intézetben „befogadás nélkül", rendőri őrizet mellett. A hatályos jogszabályi rendelkezések nem tartalmaznak kötelező előírást a bv. intézetek számára a Be. 91. §-ában rögzített őri-

zet végrehajtására nézve, ennélfogva nem is teszik lehetővé. Így sem a Bv. tvr., sem a Bv. szabályzat. Feltételezhetően, mert a jogalkotó nem most, hanem a következő rendeletével tervezte az ezt még tartalmazó Bv. Szakutasítás (101/1981. (IK. 2.) IM utasítás), és a bv. intézetek kijelöléséről szóló 21/1994. (XII. 30.) IM-rendelet 1. §-ának módosítását, illetve hatályon kívül helyezését. Biztonsági okból azonban indokolttá válhat az ilyen elhelyezés. Erre azonban csak a megfelelő garanciális feltétel megteremtése mellett, az elhelyezésre, az őrzésre vonatkozó szabályok pontos rögzítését követően kerülhet sor. Figyelemmel arra, hogy hasonló okból szükséges lehet az ilyen megoldás néhány megyében, ezért indokolt a kérdés egységes rendezése, annak jogszabályi formában – büntetés-végrehajtási szabályzatban – történő rögzítése. A kérdés megnyugtató és végleges megoldását azonban a rendőrségi fogdák alkalmassá tétele jelentené az ilyen fokozottan veszélyes személyek biztonságos őrzésére is. Némelyek szerint nem helyes megoldás, ha valaki annál a szervnél van előzetes letartóztatásban, amely nyomozást folytat ellene.

A közelmúltban előzetes egyeztetés nélkül megyei rendőr-főkapitánysági nyomozók egy sértettel jelentek meg az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben (IMEI) ideiglenes kényszergyógykezelttel való szembesítés céljából. A főigazgató főorvos megadta az engedélyt a szembesítésre, azonban az a beteg közreműködésének hiánya folytán eredménytelen volt. A konkrét eset azt a kérdést vetette fel, hogy lehet-e és milyen feltételek mellett nyomozati cselekményt folytatni az IMEI-ben. Kétségtelen, hogy sem a Be. szabályai, sem az egyes szabályokhoz kapcsolódó legfőbb ügyészi utasítások nem tartalmaznak rendelkezéseket arról, hogy a nyomozó hatóság a szükséges bizonyítási cselekményeket hol végezze el. Egy ilyen szabályozás a nyomozás, mint a büntetőeljárás sajátos szakasza jellegére is figyelemmel, aligha volna célszerű. Eljárásjogi szempontból tehát nem kifogásolható, ha a nyomozó hatóság egyes szükséges bizonyítási cselekményeket az IMEI-ben foganatosít. Ugyanakkor a nyomozó hatóságnak az időpontot előzetesen feltétlenül egyeztetnie kell, hiszen a bizonyítási cselekménnyel érintett gyógykezelés alatt álló személy éppen aktuális állapota nyilvánvalóan befolyással lehet az eljárási cselekmény időpontjára.

Felmerült a gyakorlatban, hogy a hatóságoktól, nemzetközi szervezetektől érkező levelek ellenőrizhetők-e. A törvény szövegezésének értelmezése során, az indoklás áttanulmányozását követően a jogalkotó álláspontját is kikértük. Egyértelműen úgy foglalt állást, hogy csak az ilyen címzettnek írt levél nem ellenőrizhető, következésképpen tehát a többi levél ellenőrzése lehetséges.

A bírósági határozatok kézbesítését szabályozó és módosított 105/1974. (IK. 6.) IM-utasítás, a 101/1983. (IK. 2.) IM-utasítás nem tartalmaz arra rendelkezést, hogy a nem jogerős határozatokról a bv. intézeteket értesíteni kellene. (Az ilyen határozatokból a fogvatartott példányának fénymásolata állt az intézet rendelkezésére.) A probléma a nem jogerős összbüntetéssel kapcsolatban vetődött fel. A bíróság az elítélt részére kézbesítési ívvel küld egy példányt a nem jogerősen kiszabott összbüntetésről, amelynek kézbesítése után az intézetnek nem marad példánya, holott azt foganatba kellene vennie, adott esetben az

alapján az intézet parancsnokának hivatalból félbe kellene szakítania a büntetést. A bíróságok akkor küldenek egy-egy példányt, amikor már jogerőre emelkedett az összbüntetés. Az intézetek úgy hidalják át a problémát, hogy fénymásolják az elítélt részére érkező példányt.

Végrehajtás

A büntetés-végrehajtási jog elméletének és gyakorlatának központi kérdése a szabadságvesztés végrehajtása, ezen belül is a szabadságvesztésre ítélt jogi helyzete. Utóbbi kifejezi az egész büntetés-végrehajtási rendszer lényegét, és egyben szintjelzője is ezen a területen a jogállamiságnak. Az elítéléssel, vagyis az állampolgári jogok bírósági ítélet szerinti törvényes korlátozásával az állampolgár jogi helyzetében beálló változás nem abszolút, az elítélt nem válik teljesen jogfosztottá, nem a büntetés-végrehajtás tárgya, hanem alanya, akit a büntetés végrehajtása során meghatározott jogok illetnek meg és kötelességek terhelnek. Az általános állampolgári jogi helyzetben bekövetkező változásnak a mértéke a büntetés-végrehajtási jogi helyzet tartalma. Az elítéltek jogállása egyébként kifejezésre juttatja az egész büntetés-végrehajtási rendszer lényegét, az a jogállamiság egyik szintjelzője. A fogvatartottak jogainak elismerése sine qua non előfeltétele, mintegy kiinduló pontja minden olyan akciónak, amely megkísérli a reszocializálásának, más kifejezéssel élve integrálásának elérését. Az elítéltek jogainak biztosításával és a hatékonysághoz szükséges mértékű differenciált kötelességek teljesítésének következetes megkövetelésével lehet tökéletes összhang a büntetés-végrehajtási rendszer tartalmi jellegzetességeit tükröző, az elítéltek jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések, valamint a büntetési célok között.

A büntetésüket töltők csak egyes jogaikkal való élésben korlátozottak, tehát jo-

gaik vannak, amelyek nem kedvezmények. Az emberben nemcsak individuumot, hanem az embertársat is látnunk kell. A büntetőjog, a büntetőeljárási jog és a büntetésvégrehajtási jog koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja is, amelyet csak annyiban gyakorolhat és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik. A büntetési célokat is emberre – mint individuumra és mint társadalmi lényre – tekintettel kell megfogalmazni. Nem szabad eltűrni, hogy következmény nélkül maradjon a normasértés, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan. A büntetéshez az igazságosság mint az egyenlő méltósággal és szabadsággal bíró emberek közti biztonság és béke megteremtésének és fenntartásának a mértéke és eszköze mellett szükség van úgy a közelebbi, mint a távolabbi célra is.

A közvélemény a bűnözésre válaszként súlyos szankciókat igényel és büntetési rendszerünkben a szabadságvesztés a legsúlyosabb büntetés. A múlt század végén *Balogh János* nem győzte elégszer hangsúlyozni, hogy a börtönügy kérdése nem humanitárius, hanem igazságszolgáltatási és büntetőpolitikai kérdés. A börtönök rendezetlen állapotában a közbiztonságra, magára a társadalomra és az államra óriási veszélyek leselkednek, mert a szabadságvesztés-büntetés, ha nem kellően hajtatik végre, alig más, mint gonosztevők iskolája – írta 1888-ban megjelent művében. Igazat adott Livingstone-nak, midőn azt mondta, hogy a szabadságvesztés-büntetések végrehajtására rendelt intézetek szerkezetétől és igazgatásától függ az egész büntetőrendszer sikere.

Az európai modell a nemzeti sajátosságok figyelembevételével – költségkímélő, de mégis hatékony megoldásokkal – adaptálható. Változatlanul a jövőben is a joghátrány érvényesítése mellett a cél a reszocializáció. Változtak a büntető jogszabályok, így a visszaesésre vonatkozó szabályok is. A jogi szabályozás okozta változás azt a látszatot kelti, mintha csökkent volna a visszaeső bűnelkövetés.

Ellentétes tendenciák

A szabadságvesztés végrehajtása alatt két ellentétes tendencia érvényesül. A szabadságelvonás hosszabb időtartamát igényelné a már rögzült személyi vonásokra figyelemmel a visszaesők nevelése, de a visszatartó hatás növelése is, ugyanakkor viszont a hosszabb időtartam csökkenti az elítélt kapcsolatait a társadalommal és fokozza a prizonizációs veszélyeket is. A börtönrendszerre vonatkozó legtöbb elméletet két csoportba sorolják: *funkcionális és importációs* (a külső életből átvett aspektusok alapján álló) elméletre. A börtönt mint komplex társadalmi rendszert vizsgálja például *Spiro*, mint amely más normális közösségektől eltérően sajátos problémákat vet fel és ezekre sajátos megoldásokat kell találnia. A börtön funkcionális megfosztó modelljét képviselők azzal érvelnek, hogy egy belső szubkultúra jön létre, amely a beböröndzés fájdalmát tompítja. *Clemmer* „börtönösülésnek" hívja ezt. Ez egy folyamat, amelynek során az elítéltek

elsajátítják ezen szubkultúra értékeit, viselkedésmódjait, s így integrálódnak. Ez annyit jelent, hogy a büntető kultúrának olyan vonásait fogadják el, amelynek lényege: egyik oldalon a börtönszemélyzettel szembe kell helyezkedni, a másik oldalon a „testvériség" kiterjesztése a bebörtönzöttek között. Ez a megfosztó börtönkép, ennek a fő kritikusa egy volt bebörtönzött; később neves kriminológus: *John Irwin* tanulmányában írtak szerint a börtönön belüli társadalmi rendszer olyan értékek köré csoportosul, amelyeket kintről importálnak.

A büntetés-végrehajtás jogi szabályozását Magyarországon alapvetően módosító 1993. évi XXXII. tv. visszatükrözi a szabadság megnövekedett értékének követelményét – amit már egy 1989. évi jogszociológiai felmérés is igazolt –, hogy a szabadságvesztés-büntetés igazi tartalma csak a szabadság elvesztése legyen. A büntető felelősségre vonás büntetés-végrehajtási szakaszában a tettről a tettesre esik már nagyobb figyelem. Jóllehet a büntetési és büntetés-végrehajtási elmélet filozófiai alaptételei összecsengenek, a büntetés és annak végrehajtása elemzésénél a különbségek válnak egyre hangsúlyosabbakká.

A büntetőbírósági határozat végrehajtása során a késedelem az állami büntetőigények érvényesülését akadályozza, ugyanakkor a büntető igazságszolgáltatás a büntetés célján túlmenő hátrányokat okozhat a végrehajtás hatálya alatt állónak.

Foganatba vétel

A szabadságvesztés-büntetés *foganatba vételének* üteme – hosszú évekre visszatekintve – 1995-ben volt a legrosszabb. 1995-ben összesen 30 220 szabadságvesztést jegyeztek elő végrehajtásra (beleértve az átváltoztatás folytán foganatba veendő szabadságvesztés-büntetéseket is), amelyből az év utolsó napján folyamatban maradt 7062 szabadságvesztés-büntetés végrehajtása, ami az előjegyzés 23,4 százalékát teszi ki. Külföldön 39-en tartózkodtak (0,55 százalék). A korábbi években a hátralék aránya ennél alacsonyabb volt az év utolsó napján. Így visszamenőleg nézve 1994-ben 21,11, 1993-ban 20,42, 1992-ben 19,74, 1991-ben 17,12, 1990-ben 15,31, 1989-ben 14,74, 1988-ban 13,31 százalék. Ugyanakkor több volt a végrehajtásra előírás 1992-ben és 1988-ban is. A foganatba vétellel kapcsolatos gondokat egyrészt az állampolgári fegyelem kedvezőtlen alakulása okozza, így az elítéltek egyre kisebb számban jelentkeznek önként a szabadságvesztés megkezdésére, és minden lehetőséget felhasználnak elkerülésére, kisebb részben pedig a halasztással kapcsolatos enyhe bírói gyakorlatra vezethető vissza. Például nem kellően igazolja az elítélt a halasztási kérelemben előadottakat, mégis megkapja a halasztást. Mindenesetre a közbiztonságnak sem használ, ha minden ötödik szabadságvesztésre ítélt szabadon van.

A halasztással kapcsolatos gyakorlati kérdés volt, hogy olyan személynek engedélyezhető-e halasztás a szabadságvesztés-büntetés megkezdésére, akit a másodfokú tárgyalásra is előzetes letartóztatásból állítottak elő. Egyértelmű ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság álláspontja (BK 40. határozat). E szerint *„az ítélet jogerőre emelkedésekor az előzetes letartóztatásban lévő terheltnek a büntetés-végrehajtására nem lehet halasztást adni"*. A Be. 395. §-ának (2) bekezdése szerint az elsőfokú bíróság ítélete azon a napon emelkedik jogerőre, amelyen a) a fellebbezésre jogosultak úgy nyilatkoztak, hogy nem kívánnak

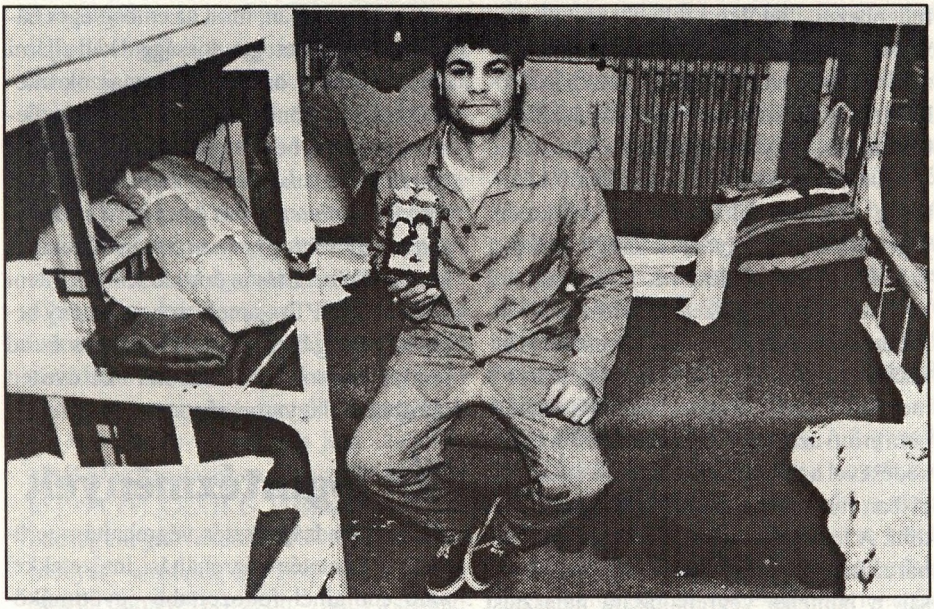
fellebbezni, illetőleg a fellebbezést visszavonták; b) a fellebbezési határidő fellebbezés bejelentése nélkül telt el; c) a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta, vagy a fellebbezést elutasította.

A (3) bekezdés szerint a másodfokú bíróság ítélete a kihirdetésével emelkedik jogerőre. Ebből folyóan a terhelt az ítélet jogerőre emelkedésének időpontjától kezdve már nincs előzetes letartóztatásban. A büntetés végrehajtásával kapcsolatos bírósági értesítés kiadása a bíróság részéről merőben adminisztratív teendő, amely nem érinti azt, hogy az ítélet jogerőre emelkedésével a terhelt nem előzetes letartóztatásban van, hanem már szabadságvesztését tölti. A letartóztatásban lévő terheltnek tehát az ítélet jogerőre emelkedésekor a bíróság a büntetés végrehajtására halasztást nem adhat; ez a szabadságvesztés félbeszakítását jelentené, amit a Be. 398. § (2) bekezdése szerint az igazságügy-miniszter engedélyezhet.

A társadalom védelme érdekében a bűnelkövetőket felelősségre kell vonni, de velük szemben ugyanakkor törvényesen, a jogállamiság követelményeinek, azaz a társadalom igényeinek megfelelően kell végrehajtani a bíróság által alkalmazott szankciót vagy büntetőeljárási kényszerintézkedést. Az utóbbiak is a büntetés-végrehajtási jog tárgyát képezik, mert legtöbbször a büntetést közvetlenül megelőzik, abba beszámítják, jelentős befolyással vannak a hatékonyságra, és bizony a büntetéshez hasonlóan komoly jogkorlátozással járnak, továbbá a büntető igazság-szolgáltatásban szorosan együttműködő szervek (rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet) hajtják végre. A jogállamiságból adódóan fokozott hangsúlyt kap a büntetés-végrehajtás olyan alapelvének érvényesülése a mindennapi gyakorlatban, mint az emberséges bánásmód. Fokozott gondossággal kell eljárni a bánásmóddal összefüggő panaszok intézése során, különös tekintettel a kínzás elleni egyezményben foglaltakra. Hazánk *A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmód ellen hozott nemzetközi egyezmény* részes állama. A konvenció betartásán őrködő Kínzás Elleni Bizottság (CPT) – amely az egyezmény betartását a tagállamokban rendszeres és ad hoc látogatások útján ellenőrzi – két éve tett látogatást Magyarországon.

Új jogintézmények

A szabadságvesztés végrehajtása területén a büntetés-végrehajtási intézetekkel való eddiginél fokozottabb együttműködést igényel a büntetés-végrehajtásban közreműködő más szervek részéről az *ellenőrzés*. Ez kiütközött akkor, amikor befejeződött az ügyészség által végzett, a bv. intézeten kívül tartózkodó elítéltekkel kapcsolatos feladatok teljesítése törvényességének vizsgálata. A törvényi szabályozás kifejezetten csak a kimaradás, valamint az evsz. körében zárta ki az intézet elhagyásának lehetőségét, akkor a Bv. szabályzat október elsejétől kimondja, hogy rövid tartamú eltávozás sem engedélyezhető az esetben, ha az elítélt ellen újabb büntetőeljárás van folyamatban. Büntetés félbeszakítása esetén pedig az intézet parancsnoka – amennyiben tudomása van újabb büntetőeljárásról – az engedély megadása előtt köteles kikérni az ügyész, illetve a bíróság véleményét. Ilyen esetben az ügyész vagy a bíróság csak akkor javasolja a félbeszakítás engedélyezését, ha az eset összes körülményeiből adódóan az újabb büntetőeljárás eredményességét nem veszélyezteti. A tá-

vollétek összekapcsolása csak egyedi, kivételes esetekben lehet indokolt. Az eltávozások engedélyezésének a törvény szellemével összhangban lévő gyakorlata kellően segítheti a szabadságvesztés-büntetést töltő elítéltek kapcsolatainak fenntartását, a büntetés-végrehajtás hatékonyságának növelését, valamint a vizsgált büntetés-végrehajtási jogi intézmények társadalmi elfogadottságát. A törvényi rendelkezések kiterjesztő értelmezése e célok elérését veszélyeztetheti.

A hozzátartozó temetésén való részvétel, súlyos beteg hozzátartozó meglátogatása szintén új jogintézménye büntetés-végrehajtási jogunknak. A Bv. tvr. 22. § (3) bekezdése humanitárius szempontokra is figyelemmel lehetővé teszi az elítéltnek, hogy – a végrehajtás félbeszakítása nélkül – meglátogassa súlyos beteg hozzátartozóját, illetve hozzátartozójával kapcsolatos kegyeleti jogát érvényesítse. Ilyen esetben a büntetés-végrehajtási intézeten kívül töltött idő akkor is beszámít a szabadságvesztésbe, ha az elítélt felügyelet nélkül volt távol az intézettől. A hozzátartozó fogalmán eltérő törvényi rendelkezés hiányában a Btk. 137. § 5. pontjában meghatározott személyi kört kell érteni. Előfordult azonban, hogy ettől eltérően került sor az engedély megadására. Az eltávozások igazolása sem mindig történt meg.

Az evsz. alkalmazásával kapcsolatos eltávozás teljesen új büntetés-végrehajtási jogintézmény. A Bv. tvr. 7/A §-a, valamint 28/A §-a a börtön, valamint a fogház fokozatú elítéltek személyi szabadságának korlátozását oly módon enyhíti, hogy lehetővé teszi bizonyos tartamú büntetés letöltését követően a büntetés-végrehajtás szabályainak meghatározott formában történő enyhítését. Az evsz. alkalmazásával kapcsolatos legnagyobb kedvezmény, hogy az elítélt a Bv. tvr. 28/A § (1) bekezdésének a) pontjában meghatározott időtartamra havonta legfeljebb négy alkalommal eltávozhat az inté-

zetből azokon a napokon, amelyeken nem végez munkát. Előfordult, hogy a Bv. tvr. 28/A §-a (1) bekezdésének a) pontjában foglalt rendelkezés ellenére havonta több mint négy alkalommal engedélyeztek eltávozást. A kimaradás a Bv. tvr. 41/A §-ában szabályozott azon új jogintézmény, amely lehetővé teszi, hogy az elítélt jutalom formájában 24 órát meg nem haladó időre eltávozhasson az intézetből. Csoportos kimaradás engedélyezésére kilenc bv. intézetben került sor az elmúlt két évben.

A hatályos törvényi rendelkezések szerint az elítéltnek évente fogházban és átmeneti csoportban legfeljebb 15, börtönben legfeljebb 10, fegyházban legfeljebb 5 nap rövid tartamú eltávozás engedélyezhető jutalomként, ami a szabadságvesztésbe beszámít. Álláspontunk szerint a rövid tartamú eltávozás tartamának számításánál az éves tartamot naptári évenként kell figyelembe venni. Amennyiben a törvény speciális szempontok alapján kívánta volna a számítást meghatározni, azt külön nevesítette volna. A rövid tartamú eltávozás – mint a büntetés-végrehajtás keretein belül adható egyik legkomolyabb jutalom – az elítéltnek nem alanyi joga, abban a Bv. tvr. 41. §-ában meghatározott magatartás tanúsítása esetén az érdemesség mérlegelését követően részesíthető az elítélt. Tehát annak sincs törvényi akadálya, hogy az elítélt egy naptári évben a fokozatára meghatározott maximális eltávozásban részesüljön, vagy akár egyszer se kapjon ilyen jutalmat. Tekintettel arra, hogy nem nagy különbség van a rövid tartamú eltávozás időtartama között az eggyel enyhébb fokozat vonatkozásában, az arányszámítás – mennyit töltött a másik fokozatban és az új fokozatban – töredéknapot és igazságtalanságot eredményezne.

Ha az elítéltet az év folyamán enyhébb végrehajtási fokozatba helyezik, nincs akadálya annak, hogy érdemessége esetén akár a fokozatára megállapítható maximális jutalmat kapja. Ebből a szempontból nem hagyható figyelmen kívül az, hogy az elítélt az év korábbi szakaszában a súlyosabb végrehajtási fokozatban részesült-e rövid tartamú eltávozásban, mert ilyen esetben ezt a további eltávozások engedélyezése során figyelembe kell venni. A rövid tartamú eltávozások együttes tartama ugyanis egy naptári évben ilyenkor sem haladhatja meg a törvény által meghatározott maximumot. A rövid tartamú eltávozásra vonatkozó hatályos törvényi rendelkezések – eltérően a kimaradástól – nem tartalmaznak időbeli korlátot arra nézve, hogy az elítéltnek a szabadságvesztés-büntetésből menynyi időt kell eltöltenie ahhoz, hogy a rövid tartamú eltávozás kedvezményében részesülhessen. Jelenleg nincs törvényi akadálya annak, hogy a szabadságvesztés-büntetésből akár csak egy napot is letöltött elítélt rövid tartamú eltávozás jutalomban részesüljön. Figyelemmel arra, hogy a jutalmazás – és így a rövid tartamú eltávozás is – az elítéltek nevelésének eszköze, amely a fogvatartott helyes irányú fejlődését hivatott segíteni, ösztönözni, ezért az nyilván nem töltheti be célját, ha a szabadságvesztés folyamatában nem megfelelő időben kerül alkalmazásra. Mindezekre figyelemmel indokolt a Bv. tvr. rövid tartamú eltávozásra vonatkozó rendelkezésének fentiek szerinti módosítása. Vizsgálataink szerint a bv. intézetek egyharmadában került sor kizáró ok ellenére a rövid tartamú eltávozás engedélyezésére. Több esetben előfordult, hogy nem kellő megalapozottsággal engedélyezték egyedi kivételesség alapján e jutalmat.

A szabadságvesztés-büntetés félbeszakításakor a hatásköri szabályokat betartják, az elítéltekkel szembeni újabb büntetőeljárások figyelemmel kísérése viszont nehézséget jelent, tekintettel arra, hogy a folyamatban lévő eljárásokról, főleg a kezdeti időszakban az elítélt nem ad felvilágosítást, illetőleg hivatalból sem mindig érkezik erre vonatkozó hatósági megkeresés.

A büntetések és intézkedések végrehajtására vonatkozó hatályos törvényi szabályozás – amely figyelembe veszi az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai büntetés-végrehajtási szabályokra vonatkozó ajánlásait is – jelentős mértékben kiszélesítette azoknak a jogintézményeknek a körét, amelyekre figyelemmel az elítéltek elhagyhatják a büntetés-végrehajtási intézetet. A szabadságvesztés-büntetés félbeszakítása meghatározott személyi és társadalmi érdekből a büntetés-végrehajtás szünetelését, a rövid tartamú eltávozás és a kimaradás a nevelés célját szolgáló jutalom, az evsz. alkalmazásával kapcsolatos eltávozás a végrehajtási rezsim tartós enyhítése keretében az elítélt társadalmi, családi kapcsolatainak fenntartását, a súlyos beteg hozzátartozó meglátogatása, a hozzátartozó temetésén való részvétel pedig a humanitárius szempontok érvényesülését szolgálja. Eltérő jogintézményekről van tehát szó, amelyek viszont azonosak abban, hogy alkalmazásuk eredményeként olyanok kerülnek vissza a társadalom mindennapi életébe, akik szabadságvesztés-büntetést töltenek. Mivel szabadság elvonására elsősorban a társadalom védelme érdekében kerül sor, ezért fokozottan kell ügyelni arra, hogy az elítéltek csak a jogszabályok által szigorúan meghatározott feltételek megtartásával kerüljenek ki a bv. intézetekből. A Btk. 137. § (1) bekezdésének j) pontja alapján *hivatalos személyek* a büntetés-végrehajtási intézményeknél, szerveknél és vállalatoknál kinevezés és szerződés alapján munkaviszonyban álló azon hivatásos és polgári alkalmazottak, akiknek tevékenysége a büntetés-végrehajtás rendeltetésszerű működéséhez hozzátartozik: így különösen a testület fegyveres tagjai és mindazok, akik a munkáltatás mellett egyúttal a fogvatartottak felügyeletét is ellátják, illetőleg nevelésükben közreműködnek. *Nem hivatalos személyek* az olyan polgári alkalmazottak, akik kizárólag vállalati gazdálkodási tevékenységet végeznek, illetve azok, akik külső intézmények (vállalatok) alkalmazottaiként működnek a büntetés-végrehajtásban.

Hivatali visszaélés (Btk. 22. §) alapos gyanúja állapítható meg akkor, ha az elkövető a Bv. szabályzatban vagy az ezen alapuló büntetés-végrehajtási igazgatói intézkedésben meghatározott előírások megszegésével engedélyezi az elítéltek eltávozását. A Legfelsőbb Bíróság 1996. I. BH-ban közzétett 10. számú büntető kollégiumi határozatában kifejtette, hogy a polgári alkalmazott felügyeleti jogköre a hatósági őrizettel egyenértékű, a hatósági őrizet tehát olyan esetben sem szűnik meg, amikor az átmeneti csoportba sorolt és külső munkán foglalkoztatott elítélt felügyeletét bv. polgári alkalmazott látja el, a hatósági őrizet tehát ilyen esetben sem szűnik meg, ekként a bűncselekmény törvényi tényállása megvalósul, ha az elítélt a hatósági őrizetből eltávozott. Kétségtelen, hogy az átmeneti csoportba sorolás nagyobb mozgásteret ad az elítéltek számára, így segíti a szabadlábra helyezés utáni életvitelhez szoktatást. Nem tekinthető azonban olyan kötetlen, hatósági őrizet nélküli foglalkoztatásnak, amelynek következtében az elítél-

tek az általuk kijelölt munkahelyet önkényesen, szabad elhatározásukból, engedély nélkül elhagyhatják.

Fokozat-változtatás

A fokozat-változtatás többéves gyakorlatát figyelemmel kísérve általában azonos mértékben alakult. 1995-ben a bv. intézetek 789 fő esetében enyhítésre, 33 esetben szigorításra tettek előterjesztést. A bv. bíró 756 elítélt fokozatát enyhítette, 29 elítéltét pedig szigorította. Ügyészi részvétel 199 elítélt meghallgatásánál volt. Több ügyben előfordult, hogy a bv. bíró azért nem engedte – a törvényi feltételek fennállása ellenére sem – enyhébb fokozatba az elítéltet, mert ezáltal egyben feltételes szabadságra is jogosulttá vált volna.

Álláspontunk szerint ez nem kizáró ok, nem lehet akadálya az enyhébb fokozatba helyezésnek. Megjegyezzük azonban, hogy nagy számban így történik, s ez nem a legszerencsésebb változat. Az enyhébb fokozatba helyezés nagyszerű nevelési eszköz szerepét is betöltheti, hiszen ezáltal az elítélt a szabadságvesztés végrehajtásának ideje alatt kerülhet enyhébb fokozatba, enyhébb végrehajtási körülmények közé.

A szabadságvesztés enyhébb fokozatának kijelölésére lehet előterjesztést tenni, ha az elítélt folyamatosan kifogástalanul teljesíti kötelezettségeit és a büntetés célja enyhébb fokozatban is elérhető. Az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölése általában akkor indokolt, ha az elítélt folyamatosan és kifogástalanul teljesíti a kötelezettségét és büntetésének legalább a felét letöltötte (5/1994. BH 233. 6.). Nem lehet enyhébb fokozat kijelölésére előterjesztést tenni, ha az elítélt büntetésének felét, de legalább hat hónapot még nem töltötte le, ellene más ügyben büntetőeljárás van folyamatban. Az összbüntetésként megállapított szabadságvesztés végrehajtására az enyhébb végrehajtási fokozat – egyéb feltételek mellett – kijelölhető akkor is, ha a súlyosabb fokozatot megállapító büntetés jogerőre emelkedéséig az elítélt a büntetésének felét már kiállotta és legalább hat hónapot az enyhébb fokozatban töltött le. A bv. bírót nem köti az összbüntetésként megállapított szabadságvesztés (súlyosabb fokozat) jogerőre emelkedésétől számított hat hónap kivárása, hanem – az egyéb feltételek szem előtt tartásával – a fokozat elítéltre kedvező megváltoztatása tárgyában tett előterjesztést szabadon bírálja el, ha az előterjesztéssel érintett, az elítéltre súlyosabb fokozatot megállapító összbüntetés jogerőre emelkedéséig az elítélt folyamatosan, kifogástalan magatartás mellett már a büntetésének felét, de legalább hat hónapot az enyhébb végrehajtási fokozatban letöltött (BH 1995/10., BK 552. határozat).

A szigorúbb fokozat kijelölésére akkor lehet előterjesztést tenni, ha a büntetés-végrehajtás megkezdése óta legalább hat hónap

már eltelt (Bv. Szabályzat 194. § – 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 51–54. §-ai). A végrehajtás során a bíróság által meghatározott fokozatot eggyel lehet enyhíteni vagy szigorítani. Amennyiben a bv. bíró a szabadságvesztés fokozatát megváltoztatja, a feltételes szabadság lehetősége az új fokozathoz igazodva nyílik meg. Ilyen esetben a büntetés teljes tartamát kell figyelembe venni, a feltételes szabadság engedélyezésének ugyanis nem feltétele, hogy az egyes fokozatban az elítélt ténylegesen mennyi időt töltött. Az a helyes gyakorlat, ha az elítélt olyan időpontban kerül enyhébb végrehajtási fokozatba, amikor a feltételes szabadságra bocsátás lehetséges időpontjáig még van hátra idő. Önmagában azonban ez – az egyéb törvényi feltételek fennállása esetén – nem zárja ki a fokozat enyhítését. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a feltételes szabadságra bocsátás – hasonlóan más büntetés-végrehajtási jogi intézményekhez – az elítéltnek nem alanyi joga, hanem olyan lehetőség, amelyre a törvényben meghatározott legkorábbi időpontot követően az irányadó szempontok gondos mérlegelésének eredményeként kerülhet sor.

A korábbi feltételes szabadság megszüntetése nem minden esetben jár együtt a feltételes szabadság kedvezményéből való kizárással (Btk. 48. § (4) bek.). Az elítéltet ugyanis nem azért kell kizárni a feltételes szabadságra bocsátásból, mert a bíróság az előző elítélése szerinti feltételes szabadságot megszüntette, hanem azért, mert olyan szándékos bűncselekmény miatt ítélték el, amelyet a korábbi végrehajtandó szabadságvesztésre ítélése után, a végrehajtás befejezése előtt követett el (11/1995. BH 613. BK-határozat). Ha nem állapítható meg bizonyosan, hogy a terhelt az újabb bűncselekményt a feltételes szabadság tartama alatt követte el, a feltételes szabadságot nem lehet megszüntetni (3/1977. BH 85. BK-határozat). Ugyanakkor a Btk. 47. § (3) bekezdésének a) pontja értelmében a szabadságvesztés jogerőre emelkedésétől annak kitöltéséig eltelt időtartam alatt bármikor – tehát olyankor is, amikor a feltételes szabadságra bocsátás már időbelileg nem lehetséges – alkalmazható a most említett rendelkezés, azaz annak megállapítása, hogy az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra. A feltételes szabadság kizárására a korábbi szabadságvesztést kiszabó ítélet jogerőre emelkedésétől annak kitöltéséig bármikor – tehát nemcsak a feltételes szabadság alatt történt újabb elkövetés esetén – sor kerülhet (Btk. 47. § (3) bek. a) pont, Be. 359. §). Az elítélt ugyanazon időpontban feltételes szabadságot és szabadságvesztést párhuzamosan nem tölthet (BJD 8734. számú eseti döntés, 5/1988. BH 125. BK-határozat).

A pártfogó felügyelet magatartási szabályainak megszegése indokával ideiglenes foganatba vétel folytán történt fogva tartási időt a szabadságvesztés tartamába be kell számítani (10/1991. BH 379. BK-határozat). Ha a bv. intézet észleli, hogy összbüntetésbe foglalásnak lehet helye, haladéktalanul megkeresi az illetékes bíróságot az összbüntetésbe foglalás érdekében.

Összbüntetésbe foglalás

Az összbüntetési cél – természetesen az összbüntetésbe foglalás feltételeinek fennállása esetén – azt jelenti, hogy az elítéltet mindenekelőtt abba a helyzetbe kívánja hozni, mintha a többi ítélettel elbírált bűncselekmények tekintetében több szabadságvesztést folyamatosan töltött, illetőleg

egyként kiszabott lenne. Ha egy időben több szabadságvesztés végrehajtására érkezik értesítés, közülük elsőként a szigorúbb fokozatban végrehajtandó, azonos fokozat esetén pedig a hosszabb tartamúnak kell a kezdő és utolsó napját meghatározni. Feltételes szabadság megszüntetése, illetve a kegyelem hatályának megszűnése esetén a szabadságvesztés hátralévő tartamát úgy kell megállapítani, hogy az előjegyzett szabadulás napját követő napból ki kell vonni a feltételes szabadságra bocsátás, illetőleg a kegyelem folytán történt szabadulás napját. A kapott eredmény lesz a hátralévő tartam, amelyet végre kell hajtani. A szabadságvesztések folyamatos végrehajtásaként kell értékelni, s ezért az összbüntetésbe foglalásnak helye van, ha a külön ítéletekkel több ízben szabadságvesztésre ítélt terhelt az egyes büntetések kitöltése után azért nem kerül szabadlábra, mert rajta a személyes szabadságának elvonásával járó – de összbüntetésbe nem foglalható – büntetést, így pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztést – vesznek foganatba (12/1992. BH 742. számú határozat). A Btk. 92. §-ának (2) bekezdésében foglaltak értelmében összbüntetésbe foglalásra csak az olyan végrehajtandó büntetések kerülhetnek, amelyeket az összbüntetésbe foglaláskor még nem hajtottak végre, vagy azok végrehajtása folyamatban van. A folyamatos végrehajtásból eredő hátrány ebből következően csupán abban az esetben nem áll be, ha két vagy több szabadságvesztés-büntetés végrehajtása között ténylegesen szabadlábra kerül az elítélt. Abban az esetben viszont, ha két szabadságvesztés-büntetés végrehajtása közötti időben anélkül, hogy az elítélt szabadlábra kerülne, rajta a személyes szabadságot elvonó, az alapítéletek valamelyikéhez kapcsolódó vagy akár azoktól független, azonban összbüntetésbe nem foglalható büntetést – így pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztést vagy elzárást – hajtanak végre, s ezért a fogva tartás folyamatossága nem szűnik meg: a folyamatos végrehajtásból eredő hátrány bekövetkezik. Ezért ilyen végrehajtás esetén az összbüntetésbe foglalható szabadságvesztések végrehajtását folyamatosnak kell tekinteni (7/1990. BH 243. számú határozata).

A feltételes megszüntetése

Nem bocsátható feltételes szabadságra, akinek a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása nem felel meg az intézeti szabályoknak /Bv. tvr. 6. § (4) bek., 8. § (1) bek., Btk. 47. § (1) bek./. (1996. évi BH 1. szám, 12. BK-határozat.)

A feltételes szabadság megszüntetésének nem akadálya az, hogy a feltételes szabadság tartama a bv. bíró döntése előtt már letelt. Ez a bv. bíró döntésére nézve áll. Az ügyész csak akkor tehet intézkedéseket a feltételes szabadság megszüntetése érdekében, ha az annak alapjául szolgáló magatartási szabályok megsértéséről még a feltételes szabadság lejárta előtt értesül.

1995-ben a bv. bírák 6031 elítélt feltételes szabadságra bocsátása kérdésében határoztak, 5205 elítéltet feltételes szabadságra bocsátottak (ebből intézeti vélemény ellenére 343-at), 860 elítéltnek pedig nem engedélyezték a feltételes szabadságra bocsátását (14,26 százalék). Közülük az intézet 179 elítéltnek javasolta. Ügyész 1298 elítélt meghallgatásán vett részt, 17 esetben fellebbezett. A bv. bíró nem meghallgatást, hanem tárgyalást tartott 5 elítélt ügyében.

A szabadságvesztés és az előzetes letar-

tóztatás végrehajtása során az infrastruktúra és a tárgyi környezet lemaradását kell behozni, mert a jogrendszer harmonizációja az Európai Unió tagállamaiban létező szervezeti-intézményi modellekkel és normákkal így lehet valóság. Természetesen ez a hagyományok, nemzeti sajátosságok, az adottságok, a lehetőségek és a szükségszerűségek gondos számbavétele után végezhető el.

A nem szabadságelvonással járó büntetések közül a közérdekű munkával kapcsolatban megjegyezhető, hogy jelentős mértékben nőtt az egy-egy napon ilyen büntetésüket töltő elítéltek száma. Például 1996. január 1-jén 586 elítélt töltötte közérdekű munka büntetését 232 munkáltatónál. 1995-ben új munkahely kijelölése 159 esetben történt, végrehajthatóság megszűnésének megállapítására pedig mindössze 3 elítélt esetében került sor. Az 586 elítélttel szemben egy évvel korábban ugyanebben az időpontban 270, két évvel ezelőtt pedig 86 elítélt töltötte csak a közérdekű munka büntetését. Egy év alatt megduplázódott a pártfogói előterjesztések száma (127), az átváltoztatás iránti ügyészi indítványok száma (117), a bv. bírói meghallgatáson való ügyészi részvétel száma (74).

Pénzbüntetés

A pénz fő- és mellékbüntetés (együttesen) végrehajtásának helyzetét mutatja, hogy az 1995. évi 642758937 forint összelőírásból az év utolsó napján ennek 21 százaléka, 157148958 forint volt a hátralék. Visszamenőleg nézve 1994-ben 17,85 százalék, 1993-ban 13,77 százalék, 1992-ben 14,02 százalék, 1991-ben 16,67 százalék, 1990-ben 10,59 százalék. Természetesen az összegek kisebbek voltak.

Veszélyes potenciális lehetőségnek tekinti az Állami Számvevőszék azt a gyakorlatot – olvashattuk a Magyar Nemzet 1995. november 10-i számában –, hogy a bíróság hajtja végre a pénzbüntetést. Kifejtett álláspontjuk szerint, ha a pénzügyi lehetőségek oldaláról megszorulnak a bíróságok, betévedhetnek abba az utcába, hogy pénzügyi lehetőségeiket az ítélkezési tevékenységgel bővítsék. Az igazságügyi tárca viszont csak a törvényes előírások változása esetén tudja kiadásait másként tervezni. Ha valahol a profiltisztítás kellemetlenségeket szüntetne meg, ez az a terület. Egy másik napilapban tette közzé egy alkotmányjogász – az Állami Számvevőszék vizsgálatára hivatkozva –, hogy nem alkotmányos megoldás, ha a bíróságok hajtják végre a z anyagi büntetéseket.

Ebből a szempontból megközelítve viszont felülvizsgálatra szorul a Bv. tvr. 68. § (1) bekezdés, 76. § (1) bekezdés, 87. § 94. § (1) bekezdés, 95. § (1) bekezdés is.

A Legfelsőbb Bíróság konkrét ügyben már leszögezte, hogy a bíróság ítélkező tevékenysége az ítéletről kiállított értesítés kiállításával befejeződik, a bírói függetlenség e tevékenységgel lezárul az ügyben, utána a büntetés-végrehajtás folyamata veszi kezdetét. Az Alkotmánybíróság több határozatának indoklásában is rámutatott arra, hogy a bírói tevékenység függetlensége az ítélkező tevékenységhez tapad, a büntetés-végrehajtási pedig igazságügyi igazgatási feladat, amely nem igazságszolgáltatás, hanem a közigazgatás egy ágazata. A Bv. tvr. II. Fejezete által tartalmazott bv. bírói hatáskör szintén az olyan bírói tevékenységek közé sorolható, amelyhez függetlenség tapad, mert olyan bírói tevékenység, amely az ítéleten alakító hatású.

Profiltisztítás

A bírósági szervezetnek a végrehajtó hatalomtól való elkülönítésére az elképzelések közismertek. A bírói útra tartozó ügyek kizárólag törvényben történő megállapításának alapelvét minden szempontból érvényesíteni kellene. Így a büntetés végrehajtásával kapcsolatban is. Például igazságügy-miniszteri rendelet nem tartalmazhatna bírósági feladatot, nem írhat elő ilyet bírónak.

Mentesíteni kell a bírákat az ítélkezés érdemét nem érintő technikai jellegű feladatok ellátásától, amit több éve nem kevesen hangoztatunk.

A bv. csoport, BGH, végrehajtók, pártfogók hovatartozásáról is dönteni kell. Eddig is sok, nemegyszer áthidalhatatlan problémát jelentett a büntetés-végrehajtás területén a megyehatár, a bíróság illetékességi területe. Itt az alkalom a profiltisztítás elvégzésére. A büntetés-végrehajtás központi irányítással működik, megyei irányítással csak a feudalizmus korszakában történt.

A jogállami követelményeknek megfelelően a bírósági szervezetet a végrehajtó hatalomtól el kell különíteni, mert csak így válhat teljessé a bírák függetlenségének biztosíték-rendszere.

Az elítéltnek bűnügyi költsége és pénzbüntetése volt egy ügyben. A szabadságvesztésre átváltoztatás után a bűnügyi költség egészét, valamint a pénzbüntetésbe egy részt befizetett 1995. február 22-én. Mivel nem szabadították, az elítélt úgy vélte, ha megszökik, a bíróság csak elintézi a befizetést addig, amíg megtalálják. Az elítélt 1995. március 1-jén megszökött a bv. intézetből, mivel ennyi idő alatt sem vizsgálta meg a BGH a befizetést, holott a 108/1979. (IK. 8.) IM számú utasítás 138. § (1) bekezdése értelmében *„haladéktalanul"* értesítenie kell a bírósági bv. csoport útján a bv. intézetet arról, ha befizetés történt.

Az elkobzáskor egyre több gond tapasztalható a lefoglalt dolgok kezelésénél, tárolásánál és értékesítésénél.

A kodifikátorok többsége jelenleg a bv. bírói eljárásban nem tartja indokoltnak a kétfokú fellebbezést. Álláspontom szerint ugyanakkor ebben az eljárásban sem nélkülözhető a téves másodfokú határozat egyfajta kijavításának lehetőségét megadni, mert a korrigálás elmaradása a szabadságjogot súlyosan érintő következményhez vezethet a bv. bírói eljárásban is.

Pártfogók

A pártfogói hálózat átalakulás előtt áll, amit a Btk. szankciórendszeréhez igazodóan helyes véghezvinni. Addig is szükség van azonban változtatásokra. Napjainkban szinte képtelenség munkát, szállást szerezni a szabadulónak, amint kiváló kriminálszociológusunk találóan megfogalmazta a valós helyzetet. Marad a felügyelet, ami viszont nem oldja meg az elítélt szociális problémáit, konfliktusait.

Kellő nyomatékkal szükséges szólni a civil karitatív szervezetek nemegyszer szinte láthatatlan módon, mégis jól érzékelhető működéséről, támogatásáról. A munkájukat a pártfogók legfeljebb koordinálhatják, de mindegyik maga dönti el, kivel működik együtt.

1996. január 1. napján összesen 4107 személy állott pártfogó felügyelet hatálya alatt. Közülük 1138 feltételes szabadságra bocsátott (Btk. 48. § (3) bek.), 894 próbára bocsátott (Btk. 72. § (4) bek.), 2009 felfüg-

gesztett szabadságvesztésre ítélt (Btk. 89. § (6) bek.), 21 pedig szabadságvesztés-büntetését végleg kitöltött (Btk. 82. § (2) bek.) személy volt.

Kényszergyógykezelés

A kényszergyógykezelés felülvizsgálatát az ügyész – törvényben meghatározott időhatárok között – bármikor indítványozhatja. A felülvizsgálat előtt azonban orvosszakértői véleményt kell beszerezni. A kényszergyógykezelés egy éves felülvizsgálati határideje a betegnek az IMEI-be történő befogadásától számít. Az egy éves időtartamot az ideiglenes kényszergyógykezelésre befogadás napjától kell számítani akkor, ha a gyógyítás folyamatos volt. Amennyiben a beutalt elmeállapotát az intézetben megfigyelték, az ideiglenes kényszergyógykezelés határideje nem a befogadás, hanem az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelése napjával kezdődik. Ha az ítélet a befogadást követő egy év múlva emelkedik jogerőre, a felülvizsgálat a 2/1991. (II. 26.) IM-rendelettel módosított 9/1979. (VI.30) IM-rendelet (2) bekezdése értelmében legkorábban az ítélet jogerőre emelkedésétől számított 6 hónap elteltével kezdeményezhető. A korábban fogva tartásban töltött időt a felülvizsgálat szempontjából figyelembe kell venni.

A kényszergyógykezelés megszüntetésének nem az elkövető teljes gyógyulása, hanem a kényszergyógykezelt állapotának olyan mértékű javulása a feltétele, amely folytán már nem kell tartani a kényszergyógykezelés elrendelésére alapot szolgáló újabb bűncselekmény elkövetésétől.

A büntetés-végrehajtás (szankció-végrehajtás) csak akkor töltheti be társadalmi szerepét, ha a büntetőjogi szankciót érvényesíti. Úgy kell ezt tennie, hogy eredményes, hatékony legyen, ugyanakkor megfeleljen a jogállamiság követelményeinek is. A büntetés-végrehajtás jelenti a büntetőjogi szankció, a büntetőeljárásjogi kényszerintézkedés tartalmát képező ideiglenes és arányos jogfosztás gyakorlati megvalósulását. Amint büntetés nélkül nincs büntetőjog, büntetés-végrehajtás nélkül nincs büntető felelősségre vonás. A büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének színvonalától, jogszerűségétől jelentős mértékben függ a büntetési cél elérése. Az általános cél a büntetőjogi határozat törvényes végrehajtásának segítése, de cél annak előmozdítása is, hogy az adott büntetés, intézkedés betöltse rendeltetését. A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete során az ügyészek segítették, hogy az őrizet, az előzetes letartóztatás, a fő- és mellékbüntetések, valamint az intézkedések végrehajtása a jogszabályok rendelkezéseinek megfelelően történjen. A végrehajtásban különféle ágazatokhoz tartozó szervek – így a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a bíróságok büntetés-végrehajtási csoportjai, gazdasági hivatalai, a végrehajtó irodái, a hivatásos pártfogók, a karitatív szervezetek stb. – működnek közre, a büntetési célt szolgáló törvényességi követelmények valamennyiüknél való érvényesülését ellenőrizni és ilyen szempontból tevékenységüket összehangolni viszont sajátos jogkörénél fogva az ügyészség képes. A büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti tevékenység során a rendszeres és egy-egy témában időszakonként megismétlődő törvényességi vizsgálatok felhívták a figyelmet a büntetés-végrehajtásnak azokra a területeire, amelyeken előfordult jogszabálysértés, a törvényessé-

get veszélyeztető körülmény. Vizsgálati tevékenységünk a büntetés-végrehajtás egészét átfogja a járulékos elemekkel együtt. emiatt tekintik jobbnak a magyar büntetés-végrehajtási ügyészi törvényességi felügyeletet a franciánál, mivel ott csak a büntetések végrehajtására terjed ki.

Az integráció kulcsa

Ügyészi vizsgálatok is feltárták az Európa Tanács normáit is magába foglaló 1993. évi XXXII. törvény korszerű előírásai és a végrehajtás feltételei, mindennapi valósága közötti különbségeket, amelyek túlnyomórészt a tárgyi környezet hiányosságaira vezethetők vissza, mint ahol az európai integráció kulcsát kell keresni. A büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészi tevékenység során az őrizet és az előzetes letartóztatás végrehajtásának törvényességét rendszeresen ellenőrizték a bv. felügyeleti ügyészek büntetés-végrehajtási intézetekben és 1990 óta a rendőrségi fogdákban is. Kezdeményezték a végrehajtási szabályok korszerűsítését, az 1993. évi XXXII. törvénnyel való összhangját, ami a 19/1995. (XII. 13.) BM-rendeletben testet is öltött, továbbá – a megelőző évekhez hasonlóan – azoknak a fogdáknak a bezárását vagy korszerűsítését, amelyek huzamosabb emberi tartózkodásra alkalmatlanok, nem felelnek meg sem a magyar jogi szabályozásnak, sem a nemzetközi elvárásoknak. Többek között nem tartották európaiaknak az elhelyezési körülményeket. Az elmúlt évek alatt tett intézkedéseik nem kis hatással voltak arra a kedvező folyamatra, amelynek értékelhetőek a kezdeti eredményei is. (Több fogda korszerűsítése, néhány

új építése, emberi tartózkodásra alkalmassá tétele.) A bv. felügyeleti ügyészek feladatköre 1995-ben tovább bővült, a korábbi évek jogi szabályozásának ezzel kapcsolatos hiányosságát a gyakorlat pótolni igényelte. Az idegenrendészeti őrizet, a jogsértően Magyarországon tartózkodó külföldiek közösségi szálláshelyein való elhelyezés végrehajtásának törvényességi felügyeletére annak idején a jogi szabályozás nem tért ki, csupán az elrendelés, fenntartás bírósági kontrolljára. Az emberi jogok védelme, a jogszabályok betartása érdekében az ügyészség fellép, ezért a jogsértő helyzetről értesülve megbízást kaptak a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészek – ha nem is büntetés végrehajtásáról van szó – a törvényességi felügyelet ellátására. Az általuk végzett vizsgálat is rámutatott, hogy a nemzetközi követelményrendszer mellett még a magyar jogi szabályozás alapján támasztott törvényességi követelményrendszernek sem felelt meg sok szempontból a kerepestarcsai közösségi szálláshely, ezért az első törvényességi vizsgálatukat követő két hónapon belül – helyeselhetően – megszüntették.

A fogvatartottakkal való bánásmód vizsgálata rendszeres. A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló egyezmény alapján létrehozott Európai Bizottság magyarországi látogatása során szakmai segítő, koordináló feladatot végeztek a bizottság – jelentésében is külön hangoztatott – megelégedésére, az ajánlásokból kitűnt, milyen fontos szerepe van ennek az ügyészi törvényességi felügyeleti tevékenységnek a jogvédelemben. Az ajánlások megvalósítása érdekében körlevelet, útmutatókat adtak ki, hogy minden megyében kellő fontosságot tulajdonítsanak annak a szerepnek, amit a bv. felügyeleti ügyészek betöltenek. A megnövekedett feladatok és a helyzet okozta körülmények folytán igen jelentős mértékben megnőtt a vizsgálatok száma (1232). Ebbe beleértendő – igaz, nem nagy arányban, mégis emelkedést jelentően – 210 rendkívüli eseménnyel kapcsolatos vizsgálat is.

1995-ben több mint másfél ezer bv. bírói meghallgatáson az 5349 bv. bírói határozattal kapcsolatos eljárásban – akár mint indítványozó vagy később nyilatkozattevő – való részvétel szintén viszonylag új az 1993-ban bevezetett feladatok mennyiségét tükrözi.

A főügyészségekre 4711 kezdeményezés érkezett a végrehajtási fokozat megváltoztatásával, feltételes szabadsággal, közérdekű munka végrehajtásával, a pártfogó felügyelettel kapcsolatban. 2071 ügyben tett indítványt a bv. felügyeleti ügyész. Az ügyészeknek az utóbbi években tett fellebbezéseikkel nem kevés része volt a bv. bírói eljárás majdnem egységes országos gyakorlatának kialakításában.

A fejlesztésekhez a fő irányt a nemzetközi egyezményekben és ajánlásokban megfogalmazott európai normák jelentik. Folyamatosan figyelemmel kísérik, hogy fontos társadalmi érdek védelmében szükségessé válhat a jogok korlátozása, de azt is: a bebörtönzés feltételei és a bánásmód ne jelentsen többlethátrányt.

Panaszok, kérelmek

A fogvatartottaktól érkezett panaszok száma az előző évihez képest több mint 50 százalékkal emelkedett, nőtt a bejelentések száma is. A bánásmóddal kapcsolatban az év folyamán 96 panaszt, kérelmet,

feljelentést terjesztettek elő. Ezek különböző sérelmekre vonatkoztak, leginkább az alkalmazott hangnemet, az elfogás, az előállítás, a kihallgatás során előfordult bántalmazást kifogásolták. Habár a korábbi ügyészi intézkedések eredményeként a hangnem pozitívan változott. A főügyészségek – legalábbis havonta rendszeres – vizsgálatai során feltárt eseti hiányosságok megszüntetése érdekében a szükséges intézkedéseket megtették. A panaszok zömmel az eljárás elhúzódását, az ügy nyomozójával való kapcsolattartás hiányát, valamint a fogvatartottak jogi helyzetére vonatkozó egyéb kérdéseket érintették.

Megállapítható, hogy a fogvatartottak – büntető feljelentésnek nem minősülő – panaszai általában nem a bv. intézet, illetve a rendőrségi fogdák személyzetének magatartásával kapcsolatosak, hanem a folyamatban lévő nyomozás, a kihallgató vagy az előállító rendőrök eljárására irányulnak. Például az egyik megyében rendőrök ellen azért indult eljárás, mert megtagadták, hogy a fogvatartott a rokonai által hozott meleg ruházatot és tisztasági csomagot átvehesse. Többször kérte azt is, hogy kaphasson tiszta fehérneműt, mert menstruál, de erre sem került sor. A másik megyében egy fiatalkorú előzetesen letartóztatottat a fogdán a zárka felmosására irányuló utasítás megtagadása miatt két rendőr bántalmazott. Előfordult olyan is, hogy a fogvatartottak sérülést is szenvedtek, a büntetőeljárások ezekben az ügyekben folyamatban vannak. A törvénysértő bánásmód miatt indult büntetőeljárások viszonylag kis számában – alig több mint 1/6-ában – került sor vádemelésre, mivel a fogvatartottak állításaikat nem tudják megfelelően bizonyítani.

A kérelmek többségében az elítéltek azt kívánták, hogy a lakóhelyükhöz legközelebb eső börtönben töltsék büntetésüket, közel maradhassanak családjukhoz, általában ahhoz a társadalmi környezethez, amelybe majd visszakerülnek. Az egyszemélyes éjszakai elhelyezés megvalósítása az ismert anyagi helyzet miatt csak távlati cél, de figyelemmel kell lenni arra is, hogy Európában ezzel kapcsolatban már „új szelek fújdogálnak".

Az írásban benyújtott kérelmek száma éves viszonylatban csökkent, a szóban a bv. felügyeleti ügyész által tartott meghallgatás alkalmával előadott kérelmeké viszont tovább nőtt. A fogvatartottak vagy hozzátartozóik részéről a főügyészségekre benyújtott kérelmek, panaszok, bejelentésének száma együttesen 415 volt (262 kérelem, 106 panasz, 47 bejelentés). A bv. felügyeleti ügyészek által szóban és külön dokumentáltan meghallgatott fogvatartottak száma 5620 volt.

A törvényesség helyreállítása érdekében tett intézkedések számában több mint 50 százalékos emelkedés regisztrálható, 1995-ben 195 esetben adtak az ügyészek utasítást, éltek rendelkezési jogosultságukkal, 413 esetben tettek észrevételt, 8 alkalmazott ellen pedig büntető felelősségre vonást kezdeményeztek.

Napjainkban engedményeket nem tűrő társadalmi igény, hogy a bűnelkövetőktől meg kell védeni a többi embert, ugyanakkor a bűnelkövetés szankcionálását jelentő jogkorlátozás megfeleljen az emberi jogok védelmével kapcsolatos nemzetközi garanciális elvárásoknak, a törvényesség követelményének, azaz a jogállamiság szempontjainak. Ezen fáradozik az országban 25 bv. felügyeleti ügyész, a legtöbb megyében még más ügyészi felada-

tokat is ellátva, úgy az érintettek, mint a felügyelt szervek, a hazai és a nemzetközi szakmai közvélemény által is elismerten.

Napjainkban a büntetés-végrehajtási jog reneszánszát éli, a megnövekedett nemzetközi előírások talaján folyamatosan kiteljesedik. A büntetés-végrehajtási jogalkotás közelmúltbeli eredményének is köszönhetően a jogág folyamatosan elnyeri méltó helyét a jogrendszerben a büntető anyagi- és eljárási jog mellett.

E folyamatban meghatározó jelentőséggel bír a korszerű törvényi rendelkezésekhez igazodó végrehajtási szabályok megalkotása, amelyek eddigi részbeni hiánya jelentős mértékben nehezítette a jogalkalmazói munkát, veszélyeztette a jogbiztonságot.

A jogalkotók fektessenek fokozott súlyt az egyes jogszabályok közötti összhang megteremtésére, ellenkező esetben a napi gyakorlati munkában nehezen feloldható jogértelmezési problémák adódhatnak.

A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionális feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. A büntetés-végrehajtási jogviszonyban lévők jogérvényesítésének módját tartalmazó szabályok egyfajta összegzése, a büntetés-végrehajtási eljárási jogszabályi rendelkezések összefoglalása is időszerű feladattá vált. A normastabilitás annál hatékonyabb lesz, ha minél gyorsabban és nagyobb nyilvánossággal történik meg a szankcionálás.

Új jogi kultúra

Az ember és az emberiség védelméhez szükséges, *szolgáló* és *kisegítő jellegű* államnak a jogsértésre történő állami reakció és a jogsértések megelőzése terén az embert – a tettest és a részvételt egyaránt – kell középpontba állítania. A jövőben fontosnak tűnik jóvátételt adni a jogaiban megsértett egyénnek, még ha csak oly módon is, hogy a büntetés jellege nem zárja ki a jóvátétel lehetőségét. Például a pénzbüntetéseket majd elsősorban az áldozatok kártalanítására kellene fordítani és a szabadságvesztést is úgy kellene végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanításra sarkallja. Ez a jövő egyelőre távolinak tűnik.

A magyar jogi kultúra alapvonásaiban nemcsak megegyezik a nemzetközi kultúrával, hanem pozitív meglepetéseket is adhat a nyugati államok számára. S ez igaz büntetés-végrehajtási jogunkra is.

A büntetés-végrehajtási szakembereknek, rendőröknek, bíráknak, ügyészeknek és a büntetés-végrehajtásban közreműködő valamennyi szakembernek, szervnek összehangolt jó együttműködésére van szükség ahhoz, hogy a büntetés-végrehajtási tevékenység a vele szemben támasztott társadalmi követelményeknek eredményesen eleget tudjon tenni.

Vókó György